

Savas, savieji, savastis prigimtinio bendrumo ryšiuose

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ - PAKERIENĖ

Vilniaus universitetas

Ir pereidama iš pranešimo¹ į straipsnį negaliu išvengti viešo kalbėjimo, kreipimosi į auditoriją stilistikos. Prigimtinės kultūros suvokimas, tyrimo perspektyvos vis dar labiau susijusios su sakymu negu su rašymu, juolab – griežtesnėmis formuluotėmis.

Prigimtinės kultūros tyrimai neatskiriami nuo patyrimų. Prigimtinę kultūrą tiriamieji remdamiesi savo ir savųjų patirtimi, taip pat ir patirties patirtimi, perteikiama įvairiais tekstais, įskaitant ir meninius. Vienas iš prigimtinės kultūros tyrimo uždavinių – suvokti jos turinio koordinatas. Pasiaiškinti, kaip suvokiami svarbiausi žmogaus gyvenimo principai, modusai: meilė, atsakomybė, laisvė, koks yra savęs ir *kito*, savo ir *svetimo* santykis, kaip žvelgiama į vietą, gamtą, žemę ir kt. *Savumas*, straipsnyje skaidomas į *savą*, *savuosius*, *savastį*, toli gražu neišsemiant jo turinio, priklauso prie prigimtinės kultūros koordinatų.

Visa, kas humanistikoje įgyja ir teorinės refleksijos statusą, pirminiuose žmonių ryšiuose veikia savaimiškumu. Problemų nekeliantis tapatumas yra savaiminis, natūralus. Tyrėjams yra svarbu pagauti tą pirminį savaiminį aiškumą, jį reflektuoti. Lengviausia jį vis dar aptikti pačiame gyvenime. Trumpas vasaros pokalbis su devyniasdešimtmete kaimo prie Šventosios gyventoja. Velykoms buvę suvažiavę visi savieji, t. y. vaikai, jų vaikai ir vaikų, jos vaikaičių, šeimos. Dar buvę ir iš toliau – brolvaičių iš Kauno, Utenos. Likę ir antrai švenčių dienai. Namai nedideli, trys kambariai ir virtuvė. „Kaipgi ti ir parajot visi venoj gryčiaj?“ – klausiu pusiau aukštaitiškai. „Kaipgi neparaisi, parajom, nag visi savi, parmegoja kas kur.“ Atsakymas į klausimą, kas yra savi. Savi pirmiausia tie, kas priklauso šeimai: tėvai ir jų vaikai. Iš to pirmojo kamieno šakojasi kitos šakos. Savi ir tarp savęs, ne tik per tėvus, yra

---

1 Autorės straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2015 m. kovo 14–15 d. Užutrakyje VIII Prigimtinės kultūros instituto surengtame seminare „Žmogus, šeima, bendruomenė“ – *Red. pastaba*.

broliai ir seserys. Savi vaikaičiai, savaime į tą savumą įeina ir vaikaičių šeimos. Kai savi broliai ir seserys, savi lieka ir jų vaikai, pusbroliai ir pusseserės dažnai bendrauja, palaiko ryšius. Tetos gryčia – kaip ir savi namai. Savi kūnai – sava greta sėdėti, sava ir atsigulti. Sava valgyti iš tų pačių indų. Sava būti suprastam iš pirmo žodžio. Sava vienam iš kito neskaudžiai pasijuokti.

Kraujo, giminystės savumas, prigimtinis savumas. Akmenukas, metamas į vandenį, – pirminis moters ir vyro ryšys, iš kurio randasi pirmasis ratilas – šeima. Iš jos susidarinėja tolesni ratilai. Kol žmonės gyveno sėsčiau ir tolesni giminystės ryšiai buvo aiškesni, žmonės žinojo, kas ir kaip. Apie bendrapavardžius sakyta: iš mūsų, bet jau išėjęs iš giminės, vadinasi, jau už ketvirtos ar penktos kartos. Dabar, žmonėms pasklidus po pasaulį, lieka smalsu sutikti tolimą giminę, kažką atpažinti, pajusti. „Aš esu tavo ketvirtos eilės pusseserė, – sako man senyva moteris, – tavo prosenelis Vaclovas ir mano prosenelė Juozapa buvo brolis ir sesuo.“ Smalsiai žiūriu į veidą, lyg bandydama ką atpažinti. To negalima atsiminti, tą galima žinoti jau tik iš to, kas anksti buvo papasakota ir įsiminta arba užrašyta. Ar baltai, taip pat ir lietuviai yra sekę savo giminystės ryšius (kaip tai iki šiol daro kai kurios Rytų, Vidurinės Azijos tautos), sunku pasakyti. Aišku, kad kilmė ir jos saitai buvo svarbūs kilmingiesiems. Bet ir beveik kiekvienoje giminėje būta žmonių, senų ar apysenių, kurie lyg savaime atsimindavo ir painesnes giminystes. O kaipgi, kraują reikia sergėti, – dar iš aštuntojo praėjusio amžiaus dešimtmečio ekspedicijų įstrigęs paaiškinimas. Sergėti ir kad giminės į poras nesueitų – iš to nieko gero nelauk. Pamoka iš rankos sąnarių: pirmas narelis – broliai ir seserys, antras narelis – pusbroliai ir pusseserės, trečias – jų vaikai, ketvirtas – jų vaikų vaikai, jau iš bėdos galima ir vestuves kelti.

Jeigu peržvelgtume savo žymesniųjų žmonių autobiografijas, tai pamatytume, kad dažniausiai pradedama nuo savo šeimos, nuo šaknų, nuo vietos. Šeima yra patirtimi žmogui suvokiamas jo kilimo, atsiradimo pasaulyje būdas. Labai plačiai savo kilmę, tėvus ir protėvius aprašo Jonas Basanavičius (*Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija*): „Gimęs ir užaugęs tyrai lietuviškame kampe, aš jau nuo mažų dienų, po tėvų įtėkme, buvau pradėjęs savyje lietuvišką gaivinti dvasią“ (Basanavičius 1997: 34). Gimusiam vietoje, kur lietuviškumas yra lyg tos vietos dvasia, jaučiant tėvų palankumą savumui, ir pačiam yra palanku savyje tą dvasią apčiuopti ir ją gaivinti. Basanavičiaus pasakymas „savyje lietuvišką dvasią gaivinti“ yra aiškinantis – savumas yra savaime, bet kartu turi būti gaivinamas, puoselėjamas, tarsi palaikomas.

Kas yra ta lietuviška dvasia, sunku apibūdinti. Žmoguje ji pasirodo savumu, lyg kūnu, prie kurio traukia priglusti. Ir nėra svarbu, kokie atskiri to kūno požymiai. Kūnas veikia kaip visas. Bet kai tiriamo to savumo kūno veikimą, skaidome ir dalimis, požymiais.

Lietuviška dvasia, prigimtinis lietuviškumas, kiek jis suvokiamas, reflektuojamas, pradeda veikti iš šeimos, iš tėvų. Itin daug dėmesio šeimai savo filosofijoje

skyrė Vydūnas. Vydūno mąstymą galima pavadinti ir bendrųjų žmogaus pradų filosofija. Iš naujo, 1922 metais, leisdamas studiją *Mūsų uždavinys* Vydūnas dedikavo ją „Lietuvių tautai, tvirtinančiai savo nepriklausomybę“. Tvirtinti nepriklausomybę, vadinasi, tvirtinti ir savumą, savastį. Vydūnas aiškino žmogaus ir gamtos, žmogaus ir tautos santykius, nuolat pabrėždamas, kad kilimas, augimas tevyksta tik atskirame žmoguje. Itin akcentuojama *vada*, vedybos, būdas, kuriuo sukuriama šeima. Šeima kyla iš pirminio žmogaus dvejojumo: iš vyrų ir moterų. „Atskiras žmogus, gyvendamas su kita gimtimi, tuo tarsi didina savo turtėjimo dirvą <...>. Vyro ir moters susėjimas gamina šeimą, suveda žmones į giminę, padaro galimą šeimos ir giminės gyvenimą“ (Vydūnas 1990: 124). Iš to pirminio branduolio visa, taip pat ir žmogaus platesnis savęs jautimas, kad yra ne pats sau vienas, o iš šeimos ir giminės. Tad ir pats turi šeimos ir giminės linijas tęsti.

Santykio problema – susisaistymo. Kiekviena gyvybės forma pasirenka tai, kas jai sava, tinkama, tame tinkamume ji ir randasi, ir vystosi. Žmogaus pasirinkimai sudėtingi, sąmoningi ir intuityvūs, savarankiški ir paveikti kitų. Rinkdamasis žmogus keičiasi ir keičia tai, kas yra aplinkui jį. Svarbiausias žmonių savumo ryšys yra kalba. *Bendra kalba* jungia, *turėti kalbos* reiškia, kad su tuo žmogum lengva, smagu, naudinga bendrauti. Kaip tik *bendrauti*. Istoriskai žvelgiant, esame kalbos subendrinti. Ir atskiros mūsų etninės grupės yra subendrintos bendros (bendrinės) kalbos. Esminė žmonių bendruomenė yra vienos kalbos bendruomenė – tauta. Kiti tautos sandai (teritorija, netgi religija) gali kisti, tauta išlieka, kol išlieka jos kalba. Kalba yra vidiškai tautinės bendruomenės rėmai. Ir kartu kiekvieno asmens savastis. Tad patikima atrodo Vydūno mintis: „Tiktai tasai, kurs žino apie save kaip aš, tas gali ir kalbėti“ (ten pat: 275). Žinoti apie save, suvokti savo aš, galima tik žinant kitus, apie kitus. Asmens atskirumas, nors tai gali atrodyti ir paradoksaliai, iš bendrumo, iš bendrumų. Žmogus augdamas bendrėja, bręsdamas atskirėja, nors bendrųjų patirties dalykų ir nepraranda. Atskirėdamas neišsvengiamai vienišėja. Čia svarbios lieka ribos – iki kur.

Žmonės bendrina didžiosios abstrakcijos – bendros vietos, bendras laikas, bendra kalba. Giminė yra kilusi iš tos pačios vietos ar vietų. Susikalba ne tik bendrės kalbos tonais, bet ir pustoniais, tik savųjų tegirdimais ir suprantamais.

Prigimtinis savumas pradeda kilti, formuotis iš pirminio gyvenimo rato. Motinos ir vaiko savumas gali būti itin stiprus, bet gali ir nebūti. Vaiką motina, jei nėra praradusi pirminių instinktų, jaučia esant iš savo kūno, lyg išskilusį. Šeima, kaip jau minėta, jungiama prigimtinio savumo, jo ryšių. Prigimtinės bendruomenės – iš vienos vietos, iš bendrų saitų turinčio gyvenimo. Gentis, gentys – sakytume, kad iš artimos *genetikos* (gr. *genetikos* – susijęs su kilme, gimimu). Pirminis bendruomenės poreikis – išgyvenimo, apsaugojimo, apsigynimo. Galima būtų mąstyti, kad žmonija evoliucionavo ir kintant, keičiantis bendruomeniškumo pavidalams. Dabartiniai bendruomeniniai dariniai nebėra patvarūs, nes nebėra tokių aiškių pirminių poreikių.

Savumas ir iš kilties, iš bendros vietos. Gali būti, kad iš to pirminio bendrumo formavosi ir išvestinės sąvokos. *Loci communes* – bendros vietos, daugiaprasmė sąvoka: ir filosofinė, ir teologinė. Dabar su *bendromis vietomis* labiau susiduriame kaip su bendrybėmis, stengiamės jų vengti ir rašydami, ir kalbėdami. Kas bendra, atseit, ir taip aišku. Bet pasiekti *bendrą vietą*, kad ji tokia ir liktų, o ne virstų banalybe, sunku. Apibendrinta prasme *loci communes* – gali būti suprasti ir kaip didžiausio bendrumo taškai, lyg atskaitos taškai, sakysime, gamta, kalba, meilė, šventybės. Mąstant šio seminaro temos kryptimis, galima sakyti, kad kiekvienam žmonių bendrumui reikia *bendrų vietų*, kad žmonės išeitų iš savo atskirųjų, susirinktų. Reikia *bendro laiko*; kad ir to, kuris yra prigimtinių kultūros seminaro trukmė. Lyg būtų apsisukęs ratas. Bendros vietos, iš kur kilo giminės, vietos savieji. Dabar bendra vieta svarbi ir suvestiems kokios idėjos, kultūrinio rūpesčio.

Bendriausias laikas iš esmės yra *apeiginis*. Apeiginis laikas įsikuria tik bendrose vietose. Tos *bendros vietos* turi būti bent daugumos ar daugelio pripažintos, lyg pažymėtos, sutelktos šventumo. Kalnai, piliakalniai, aikštės ar bent aikštelės po dideliais medžiais. Tos *bendros vietos* padėjo formuotis tikėjimams, apeigiškumui. Šventovė yra didelio bendrumo vieta. Čia jau pereitume į *kitos vietos* (heterotopos) ir *kito laiko* (heterochronos) problemiką. Kitoje vietoje teka ir kitas laikas. Kito laiko vieta yra kita vieta. Rinkdamiesi į seminarą, mes išjudėjome iš savo vietų, perkirtome erdvės dalį, dabar esame *kitoje vietoje* (Užutrakis yra kita vieta ir pagal savo pačios atribuciją – istoriją, architektūrą ir t. t.). Į kitą, išskirtinę vietą, žvelgiant istoriškai, žmonės buvo sutraukiami, lyg pritraukiami galios, kylančios iš prigimtinių savumo. Tą savumą įkūnija papročiai, apeigos, ritualai, tai, kas paveldima. Kultūros paveldas yra bendrumo pamatas. Paveldimi dalykai atpažįstami kaip savi. Kaip savi, savųjų įsteigti, savųjų paveldėti, ir saugomi.

Su prigimtiniais dalykais savo ištakomis siejasi ir toks, atrodo, savarankiškas meno reiškinytis kaip teatras. Turime labai savitą reiškinį – Lietuvių folkloro teatrą, kurtą Povilo ir Dalios Mataičių (pradžią – 1967 m.), kai folklorinis giedojimas, apeigiškumas buvo atpažintas kaip tautinė savastis ir itin veikė žmonių sąmonę nelaisvo gyvenimo aplinkybėmis. Justino Marcinkevičiaus „Mindaugas“, pastatytas Henriko Vancevičiaus, žmonių atpažintas iš istorijos jausmo savumo ir galbūt to savumo pasiilgimo, pasigedimo. Savumo trūkumas, iš jo kylantis savumo pasiilgimas yra labai stiprus jausmas, intensyviausiai veikiantis kūrybingas prigimtis. Galime svarstyti, kokio meninio svarumo ar istorinio patikimumo yra Marcinkevičiaus „Mindaugas“, bet jo užteko tam laikui, kuriame jis gimė, užteko nacionaliniam savumui pajusti ir į jį reaguoti. Tai buvo ir lieka reikšminga.

Prigimtinis savumas nėra visai paaiškinamas dalykas. Fenomenologiškai svarstant, jis *rodosi*. Kiekvienas jį apčiuopiame savyje ir savaip. Subendrina, kiek tai įmanoma, kultūriniai, kūrybiniai vaizdiniai. Mūsų literatūros klasika yra paties giliausio prigimtinių savumo.

Žmogaus pasaulis yra komplikuoatas; galbūt tai ir svarbiausias jo požymis. Ir ratilai nuo pirmojo akmenuko žmogiškuose vandenyse retai tesklinda tolygiai, taisyklingai. Perkertami kokios srovės, išardomi kitų ratilų. Ir savumas nėra monolitas, daug sutarimų ir susitarimų, bet daug ir nesutarimų, nesusitarimų. Savumo pamatai suyra, suardomi. Kartais vėl atkuriami, netektys kompensuojamos. Tėvo trūkumą mažam berniukui bando atstoti senelis. Mirusios vaiką augina sesuo. Plika akimi ir be tyrimų matyti, kad išlaikydami gal ir pakankamus pirminius savumo ryšius, beturime labai silpnas kompensacines galimybes. Ir todėl neįveikiame ir dar ilgai neįveiksime kūdikių, vaikų globos namų. Sunku pasakyti, kodėl taip atsitiko, kad giminytė yra labai susilpnėjusi, išorinės aplinkybės (nuotoliai, turto slenkščiai) neturėtų visko nulemti. Norvegai neturi (ar beveik neturi) vaikų namų, ir prieš šitą argumentą turime nuleisti rankas. Bet negalime teigti, kad pas mus savumo kompensacijos visai nelikę. Pavyzdys iš palyginti artimos patirties. Du seni žmonės, jau perkopę aštuonias dešimtis, praradę abu vaikus, dukters sūnus ligonis, narkomanas, vienintelė jų globėja – mirusio sūnaus žmona, jų marti, gal ir negalinti savo buvusiu gyvenimu pasidžiaugti, bet neatsisakiusi vyro tėvų, kaip jie sako, neuždariusi durų. Mėnesiui išvažiavo pas brolių į Ameriką; pirmieji žodžiai, kuriuos grįžusi išgirdo iš anytos (ar reikia sakyti, kad buvusios): bijojau numirti, kol tu negrįžai. Po sūnaus ir vyro mirties jau praėjęs geras dešimtmetis. Bet senukai, buvę aukštosios mokyklos dėstytojai, neatiduoti į globos namus. Jais rūpinasi marti, saviusias jų žmogus, visiškai ja pasitikima. Bet ir tas savumas, marčios ar žento, net ir praradus ryšį per savo vaiką, kyla iš šeimos? Ne prigimtinis, o atsirandantis savumas kyla iš žmoniškumo pareigos, iš aukšto sąmoningumo. Atsirandantis, susiformuojantis savumas apskritai svarbus ir šeimai, ir bendruomenei. Šeima plečiasi iš kitų, kartais ir iš kitos tautos. Svarbu, kad svetimasis, *atajuonis*, kaip sako aukštaičiai, pritaptų, persiimtų įpročiais, priprastų. Bet neužmirštama, kad, pavyzdžiui, „Garškienė čia gimus, tik jos vyras buvo atėjuonis“ (LKŽ I: 370). Atėjuonis – atėjūnas, ateivis, tas, kuris ateina iš kitur ir pasilieka. Ir gali būti geras: „Atėjuonis šuva, bet geras“ (LKŽ I: 370).

Pabandykime grįžti dar atgal ir šiek tiek pažvelgti į savumo šaknis. Žmogus yra tarp kitų, iš kitų, lyg atsispindi kituose ir kiti atsispindi jame. Atspindys grįžta į tą, kuris atsispindi, leidžiasi matomas ir mąstomas. Žmogus junta, kad yra susaistytas pirmiausia su tais, kuriuos mato nuo pat gimimo, kurie rūpinosi juo ir tuo rūpesčiu tarsi įpareigojo. Su tėvais, broliais, seserimis jis turi bendrus namus, kad ir pačius mažiausius. Bendrą stalą, kol gyvena kartu, o ir jau grįžęs gali prie jo atsisėsti. Skanūs jam visam gyvenimui tie bendrieji valgiai, kad ir patys paprasčiausi. *Bendra* su kitais. Esu savas su tais, su kuriais turiu bendrų dalykų. Kuo daugiau bendrumo, tuo daugiau savumo. Kuo daugiau savumo, tuo daugiau bendravimo. Gramatinės bendratys – žodžių darumui, atsišakojimams. Kalba turi daug darybinių šeimų. Kalbos yra giminiškos ir negiminiškos. Iš bendrumų kylanti ir bendrumais pasireišk-

kianti giminystė yra bendras dėsnis. Žinoti, kad giminė – viena. Jausti, kad savas, kad sava – kita. Giliausias ir tikriausias savumas jaučiamas tarsi kūnu; galima tai pakartoti, greičiausiai tai svarbiausias argumentas. Savojo trokšta kūnas, – pasiilgti, norėti apsikabinti, prisiglausti, priglusti. Gili, neištraukiama žmonių ryšio šaknis, susikuriamo, pajuntamo, atrandamo, stipriai traukiančio, trokštamo bendrumo – meilės. Kūnu juntama, kad tas ar ta yra sava. Kūnas traukia ir yra pritraukiamas. Paslaptis, kad galime pritraukti kitą ir būti pritraukiami, kai kitą lyg pasisaviname. Kartais lemtingai, ryšys nenutrūksta ir vienam mirus. To nepatyręs žmogus lieka silpniau susietas su gyvenimu. Patyręs gyvena atsargiau. Kaip savieji apsikabina, kiek yra kūno pasitikėjimo kūnu. Savojo ilgesys, savumo ilgesys – viena iš stipriųjų transcendencijos formų, atsiskleidžiančių lyrikoje, muzikoje.

Kas yra *savas* pagal kalbinę reikšmę? Savas – sau pačiam priklausantis, paties pagamintas, užaugintas. Ir antra pusė – auginantis, globojantis. „Sava pirkelė – tai motina tikroji.“ Gali kaip nors gyventi, jei ir gryčia sava, ir daržas savas. Savumas yra ir nuosavumas. Žmogus turi turėti tai, kas tik jam priklauso, iš čia ir iš menkų galimybių kylantis orumas: „Savo duoną valgau“, „Sava našta nesunki“, „Savi dūmai nekartūs“, „Savoj kerčioj kiekvienas ponas“. Savas – artimas, nesvetimas. Nustebimas su perkeltine reikšme: „Kaipgi gali kęsti šuva savam žmogui“. Savas – saviškis, giminaitis, namiškis: „Nesirūpink, aš sava, ne viešnia“. Savo iškėlimas: „Svečias iš-eis, savas paliks“. Savas, savumas lietuvių prigimtinėje kultūroje yra kelių laipsnių. Aukščiausio laipsnio savas – *savasis*. Tai pasirinktas, širdies prisitrauktas žmogus. „Kas sapne nušluostys veidą, tas ir bus savasai.“ „Kas išties ranką, jei ne savasis?“ (žr. LKŽ XII: 238, 240, 241].

Lietuvių *savas* priklauso indoeuropiečių leksikos sluoksniui, vartojamas ir pačiuose seniausiuose lietuvių kalbos paminkluose, nuo Martyno Mažvydo.

Iš *savo* ir *sāvastis*. Paprastesnė jos reikšmė – nuosavybės. Pati įdomiausia – žmonių priklausymo vienas kitam. Žodyno pavyzdžiai: „Vyras su žmona ne giminystė, ale savastis“, „Savastis kai kada geriau kaip giminystė“. Arba tarp žmonių susidariusios stiprios jungties: „Savastis kai kada geriau kaip giminystė“ (LKŽ XII: 241). Vadinasi, žmonių tarpusavio ryšiuose susidaręs artimumas, bendrumas gali būti vertinamas labiau už kraujo, prigimties ryšius. Vadinasi, gal ir nebūta užsidarymo tik savo rate, kitų atstūmimo. *Atėjuonis*, *atėjūnas* gal ir turi menkinamąjį atspalvį, bet jis gali būti panaikinamas palankumo, kito įvertinimo.

Dabartiniu metu dažnėjanti *žmogaus savastis* – palyginti naujas kalbos žingsnis ieškant galimybių apibūdinti žmogaus esmę, ypač nuolat kuriuo nors požiūriu aktualinamą tapatybę. Žmogaus savastį galima suprasti kaip tik žmogui būdingų savybių sandaugą, tų savybių savitą ir jau atskirą sutelktą viename asmenyje. Matome, kad savasties prasmių laukas plinta, plečiasi. Atrodo priimtina, reikalui esant, išarti ir prigimtinės kultūros savastį, bandant apimti pačius būdingiausius jos sandus.

O šio mūsų seminaro rėmuose ir bendruomenės sankloda, ir šeimos suvokimą (tiek, kiek jame įžvelgiame atskirumo, savitumo) sieti su šios kultūros savastimi. Prigimtinės kultūros savastis yra jos gyvybingumas, gebėjimas savin įtraukti ir tuos, kurie yra kiti, juos *įsavinti*, bet ne nusavinti, paliekant laisvę jų pačių prigimtyje ir patiems tikintis tokios pačios laisvės iš kitų, jei gyvenimo aplinkybės nutolina nuo savųjų rato. Prigimtinė kultūra visada palieka ir grįžimo galimybę. Kai lyg ir apčiuopiame savyje savumo kodą, pasiremiamė juo ir grįždami į praeitį, skaitydami kultūrinius tekstus, ypač *atsiminimus*. Iš pastaraisiais metais išleistų atsiminimų minėčiau Merkelio Račkausko *Užrašus* (2008). Galima sekti, kaip vyksta jau tarsi nusavintos lietuvių (žemaičių) kalbos grįžimas į prasilavinusių jaunų žmonių sąmonę. Kokie svarbūs yra atskirieji individai, aukštesnės ir kartu laisvesnės sąmonės jauni žmonės – Povilas Višinskis, Sofija Kymantaitė. Sofija, bendraamžė su Račkausku, jam, kartu su broliu užvažiavus į Plungės kleboniją, padaro didelį įspūdį: graži, grįžusi vasarai iš Krokuvos, ji kalba žemaitiškai. Višinskis net grafų aplinkoje atrodo nepalenkiamas. Jaunas mokytojas, būsimasis arkivyskupas, Biblijos vertėjas, kalbantis apie savo mėgstamiausius lietuvių poetus Kristijoną Donelaitį ir Antaną Baranauską. Ir pats Merkelis, iki tol kalbėjęs lenkiškai ir rusiškai, bando „Anykščių šilelį“ skaityti. Ir susiduria „su neįveikiamais sunkumais“. Jis prisipažįsta: „Ir niekam nematant, raudonavau iš gėdos. „Kaip tat? – galvojau, – moku rusiškai, lenkiškai, graikiškai, lotyniškai, prancūziškai, vokiškai, o lietuviškai nesuprantu? O juk aš tas pats lietuvis, nors ir žemaitis“ (Račkauskas 2008: 324).

Savo kultūroje turime ypatingą grįžimo, grįžtančiųjų šaką. Ji yra svarbus atsišaukiančio, atsiliepiančio savumo argumentas.

Klausimas, kurio negalime vengti ir negalime išvengti: ar savumas, priklausymas savųjų bendruomenei šiandien tebėra vertybė, ar ji branginama, saugoma? Globaliame pasaulyje žmonių bendrumas ir bendrumo ryšiai yra pasikeitę ir vis dar kinta. Žmonės vis mažiau bendrauja kaip asmenys, kaip kūnai, mažėja tiesiamų, paspaudžiamų rankų, apkabinimų, apsikabinimų, idėmaus žvelgimo į akis, balso klausymosi, balso moduliacijų. Ilgo laiško rašymo, pasakojimo raštu, į kurį laukiama atsiliepimo. Formulinė pabaiga: *laukiu atsakymo, lieku laukti*. Technologinis bendravimas – bendravimas be laukimo. Ryšys telefonu, *skaiptu*, elektroniniu paštu. Be gyvo savojo balso, balso, prie kurio siela glaudžiasi. Bendravimas ima ribotis pranešimais – kas, kaip, kodėl, kada. Nyksta bendravimas kaip sėdimas prie pusryčių, pietų, vakarienės stalo, ne tik valgant, bet ir matant, kaip valgo kitas, ar jam skanu, pasiūlant, pakeliant lėkštelę su duona, paduodant druską. Iš technologinio bendravimo lauko greičiausiai iškrenta, savo noru pasitraukia šeimų senieji. Ilgai gyvena tik mylimi seni žmonės, tik tie, kurie nėra atstumti, pastumti į nuošalę. Pažinau seną močiutę, apkurtusią, nebesusikalbančią, kurios vienintelis ir jos labai branginamas bendravimas su savaisiais buvo pietų virimas – nors vieną kartą per savaitę, ji to

reikalautė reikalavo, buvo gera šeimininkė, nieko neužmiršo, skaniai ir švariai virė, kepė, dengė stalą, dėliojo lėkštes, pilstė, ragino. Ir laiminga, nušvitusi žiūrėjo – valgo, savieji valgo, jiems patinka. Paskui viską atsimindavo, apmąstydavo ir pradėdavo ruošti kitam kartui. Tuo valgiu kaip krauju savieji buvo sutvirtinami. Neatrodė, kad tie, kurie, kartais ir pasivaduodami, pietaudavo, būtų buvę labai apsunkti.

Ar dar galime ką pakeisti? Ar norime? Ar jau ir nebepasigendame? Visais atvejais, kad ir stengdamasi išvengti moralizavimo, pamokslavimo, kultūra turi būti ta, kas vyksta, refleksijos poreikį, kad būtų saviesiems pranešama apie tai, kas keičiasi, skatinamas poreikis reaguoti, apsispręsti. Ar sekmadienį valgysim, kas motinos ir močiutės išvirta, ar su vaikais eisim į piceriją, vaikams, aišku, renkantis piceriją ar *makdonaldą*.

Pirminės savumu pagrįsto bendrumo lytys netenka autoriteto tik tada, kai jos jau yra iš vidaus apirusios. Jaučiame, kaip menksta šeimos autoritetas, bendruomenės ir dirbtinai sutelkiamos kokiam nors projektui, kokiems nors pinigams gauti. Manytina, kad pirminių ryšių susilpnėjimas ima keisti ir tautos kaip istorinio, kultūrinio, geografinio, ekonominio darinio jautumą.

Kodėl postmodernusis pasaulis, jo ideologai taip bijo nacionalinių akcentų? Kodėl taip visur vaidenasi nacionalizmas, galys suaugti su pavojingomis ideologijos formomis? Baugių pavyzdžių ir buvo, ir yra, ir bus. Tikrai, užtenka bent kiek susipažinti su dabartinės Rusijos politine savireklama, kad pamatytume, kaip rusų kraštovaizdis, rusų kultūros vaizdiniai, rusų cerkvės ir vienuolynai jungiami į bendrą ideologinį konglomeratą, turintį aukštinti Rusijos imperiją, jos žavesį, uždengti ar bent pridengti imperinius kėslus. Bet juk yra ir kitas tautos branginimo kelias, lyg koks dvasios budėjimas, neleidžiantis nieko suabsoliutinti, jokio savumo aspekto iškelti virš kitų, juolab kitą pažeminti. Branginantis savo savastį yra atidus kitų savastims, atsargus. Neturintis savasties negali suvokti kitų kitoniškumo, negali būti esmingai tolerantiškas, tegali tik prisitaikyti prie vienos ar kitos ideologinės normos, tik rodytis kaip korektiškas.

Galbūt prigimtines kultūros laukas, kuriame triūsiantys žmonės susitinka ne tik su žodžiais (kalba greičiausiai suideologinama), bet ir su augalais, žolėmis, daiktais, žmonėmis, kurie vaikščioja, dirba, tiesia rankas, padeda mums teisingiau suvokti ne tik savumą, bendrumą, bet ir tautą, priklausymą jai.

Mūsų gyvenimas dabar yra toks, kad žodžiai vis baugiau atplyšta nuo savo šaknų, ideologiniai karai jau lyg ir nebereikalauja žodinės teisybės. Kad ir kaip skaudu būtų humanitaroms, ypač filologams, turime mažinti išankstinį pasitikėjimą kalba, tikrinti ją daiktais, santykiais, veiksmais. Žmogus aiškiai nebesuvaldo technologijų. Kalba irgi atrodo išsprūstanti iš kontroliuojančios sąmonės, ima veikti kaip manipuliacinė galia. Tos galios veikimo pradžia – reklamoje; reklamos kalba iš principo yra manipuliacinė, neįsipareigojusi tikrumui, teisybei. Ji nėra patikima ir todėl, kad jos

nekontroliuoja bendrieji žmonių tarpusavio ryšiai. Ne į žmones ir kreipiamasi – tik į pirkėjus, rinkėjus, į tuos, kurie yra reikalingi rinkai.

Ar galime norėti, kad reklama būtų sava? Reklamos tikslas – koks nors pelnas, piniginis ar politinis. Savume yra, gal ir turi likti dalis nesavumo, padedančio susivokti, įvertinti, pasirinkti.

LITERATŪRA

Basanavičius Jonas 1997. *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija: 1851–1922 m.*, Vilnius: Baltos lankos.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I, Vilnius: Mintis, 1968; t. XII, Vilnius: Mokslas, 1981.

Račkauskas Merkelis 2008. *Užrašai: dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy*, parengė Tomas Venclova, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Vydūnas 1990. *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis.

The Feeling of *One's Own* in Terms of Inherent Community

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ

Summary

The article was presented as a paper at the seminar of the local culture studies. Here, on the grounds of the author's personal experience and on the part of experience that reaches us from fiction, writers' communication, and language, the meaning of *one's own* is revealed. According to the author, the feeling of one's own, or belonging, is an inherent, natural one; however, it transfers onto the level of consciousness. In Lithuanian cultural tradition, the concept of one's own stems mostly from the family, testimonies of which are ample in the writers' autobiographies and the life stories in general. Ideas by Vydūnas and Jonas Basanavičius support this statement.

The sphere of *one's own* is bridged by the language, which has a lot of words and concepts to describe it. The language remains directed at one's own even in those cases when somebody becomes alienated from it, adopting another language instead. The possibility of returning is nevertheless there, which is originally described in the "Notes" by philologist Merkelis Račkauskas.

Considering the importance of the concept of one's own, the author maintains that deep tolerance and understanding or regard towards the *other* or *foreign* is more characteristic to the persons with keen feeling of "own".

Gauta 2016-01-13